

HARP
SANAT

Cihan Harbi II: Harbe Nasıl Girdik?

Yayıma Hazırlayan: Caner Aydın

Harp Sanat©

www.harpsanat.com

kitap@matbumedya.com

0850 304 22 03

Yayıncı Sertifika No 28740

Genel Müdür: Emrah Çelik

Yayın Yönetmeni: Özgür Türkoğlu

Yayıma Hazırlayan: Caner Aydın

Son Okuma: Özgür Türkoğlu

Mizanpaj Tasarım: Seda Taştı

Kapak Tasarım: Merve Ökten

1. Basım, İstanbul, Ocak 2026

ISBN: 978-625-9708-45-4

Tilki Kitap Matbaa / İstanbul

Matbaa Sertifika No: 48138

"Harp Sanat Yayınevi tarafından baskıya hazırlanan eserlerin hukuki sorumluluğu tamamen yazara aittir."

Cihan Harbi II: Harbe Nasıl Girdik?

**Her içtimai hadise gibi harbe girişimiz dahi bir tek insan iradesinin
eseri değil, birtakım girift amillerin muhassasıdır.**

Kazım Karabekir

İÇİNDEKİLER

HARP SANAT YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI.....	7
YAYIMA HAZIRLAYANIN NOTU	9
BİR HÜLASA [ÖZET]	15
Vaziyetimiz.....	15
BİRİNCİ KISIM	19
MÜESSİR [ETKİLİ] KUVVETLER NELERDİ?.....	19
NASIL İŞLİYORLARDI?	19
A. İÇ KUVVETLER	21
1. HÜKÜMET KUVVETİ.....	21
2. MECLİSİ UMUMİ	25
3. MERKEZİ UMUMİ	33
4. MATBUATIMIZ, NEŞRİYATIMIZ.....	37
İttihadı İslam (İslam Birliği).....	41
Turancılık	58
5. EFKÂRIUMUMİYE [KAMUOYU]	75
B. DIŞ KUVVETLER	78
1. DİPLOMATLAR	78
2. MİLLETLER ARASI CEREBANLAR.....	80
3. MASONLUK	83
4. CASUSLUK	92
5. MİSYONERLER	100
MASKELİ MİSYONERLER NASIL YETİŞTİRİLİR?.....	109
6. BANKERLER	111
7. ECNEBİ MATBUAT VE NEŞRİYATI.....	112
8. AHLAK BOZAN CEMİYETLER	128
9. İLİM MÜESSESELERİ	130
Bir Mukayese.....	131
İKİNCİ KISIM.....	135
KARARGÂHI UMUMİ	135
1. UMUMİ SEFERBERLİK VE KARARGÂHI UMUMİNİN TEŞEKKÜLÜ.....	136
Hazırlık Devresi	136
Almanlarda Sulh [Barış] Ümidi.....	137
<i>Umumi Seferberlik Emri ve Karargâhı Umuminin Teşekkülü</i>	138
2. SEFER MESAİMİZ	143

a. İstihbarat.....	145
b. Fortrak	146
c. Orduya, Ajansa ve Matbuata Havadis Vermek	149
d. Neşriyat ve Muhaberatı [Haberleşme] Kontro.....	150
Pek Mühim Bir Makale	188
e. Casuslarla ve Ecnebi Propagandalarla Mücadele	214
3. HARBE GİRİŞİMİZ MESELESİ.....	224
1. Boğazları Kapatmak.....	226
a. Deniz Kuvvetleri.....	226
b. Kara Kuvvetleri	229
2. Müttefiklerimizin Harbi Kazanmalarına Yardım Etmek.....	235
Üçüncü Teşebbüs ve Harp	263
Harbe Giriyoruz	279
Karadeniz'de Harp Başladı.....	300
Cihat İlanı.....	318
4. KARARGÂHI UMUMİ ERKÂNIHARBİYESİNİN	
DEĞİŞTİRİLMESİ	334
NETİCE.....	361
LAHİKALAR	367
Hâli Harp İradesi	367
Padişahın Ordu ve Donanmaya Beyannamesi.....	368
Başkumandanlık Vekâletinin Beyannamesi.....	370
FETVALAR	371
Cihadı Ekber Beyannamesi.....	373
Arapça Beyannamenin Tercümesi.....	378
DİZİN.....	382

HARP SANAT YAYINEVİNİN YAYIN ESASLARI

Harp Sanat Yayınevi, şanlı Silahlı Kuvvetlerimizde yıllarca görev yapmış olan emekli bir subay tarafından ülkemizdeki askerî tarih çalışmalarına katkı sağlamak için 2021 yılında kurulmuştur. Bilimin ışığını rehber edinen Yayınevimiz, Atatürkçü bir çizgide, bağımsız yayıncılık faaliyetlerinde bulunmayı temel ilke edinmiştir. Yayınevimiz, yayımlayacağı nitelikli eserlerle ülkemizde askerî tarih alanında hissedilen eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

Bilindiği üzere toplumların tarihi incelendiğinde askerlikle ilgili hususların siyasi, sosyal ve kültürel alanlara doğrudan veya dolaylı etkilerinden söz edildiği görülmektedir. Bu etkilerin tespit ve değerlendirmesinin, günümüze ve hatta geleceğe bakan yönlerinin ortaya konulmasının fert ve devlet ölçeğindeki gelişime önemli katkılar sağlayacağı üzerinde durulmaktadır.

Sosyal bilimlerde askerî konulara ağırlık veren çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlamıştır. Zamanla genel tarih araştırmaları içinde kendine özgü bir anlayışa dönüşerek askerî tarih adı altında toplanan bu alandaki çalışmalar, Batı'da XXI. yüzyılda büyük bir hız kazanmışsa da Türkçe literatürde ne yazık ki henüz arzu edilen seviyeye ulaşamamıştır.

Karakter ve kültür kodlarımızda var olan askerliğe ve ona dair çalışmalara ivme kazandırılarak bu alandaki eksikliğin nitelikli eserlerle giderilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi hâlde bu boşluğun akademik olmayan, ideolojik birtakım amaçlarla, bilgi ve belgeye dayanmayan yorumlarla ve popülist eserlerle doldurulması başka sorunları da beraberinde getirecek, ortak tarih bilincinin oluşumuna zarar verebilecektir.

Yayınevi olarak bu bilinçle, imkânlarımız nispetinde faydalı çalışmalar ortaya koymayı arzu ediyoruz. Bu alandaki akademisyen ve yazarlarla koordineli çalışmalar yürüterek akademik, tarafsız ve güvenilir kaynaklardan oluşan yerli ve yabancı nitelikli eserlerle okuru buluşturmak istiyoruz. Kuramsal kaynaklardan edebî eserlere kadar geniş bir yelpazede yapacağımız

yayınlarla, askerliği meslek olarak benimseyenlerin yanında askerî tarihe ilgi duyan herkese hitap eden akademik ve edebî eserler ile başvuru koleksiyonu oluşturmaya çaba sarf edeceğiz.

Tarihin tozlu raflarında unutulmaya yüz tutmuş, sandıklarda kilitli kalan hatıraların, yazma eserlerin, baskısı tükenmiş kitapların; Yükseköğretim kurumlarında büyük emekler verilerek hazırlandıktan sonra atıl kalan değerli çalışmaların gün yüzüne çıkarılması için atacağımız adımlarla, bu türdeki yayınların ve disiplinler arası müşterek akademik çalışmaların artmasında teşvik edici bir rol üstlenmek istiyoruz.

Askerlik mesleğinin ilgi sahası içinde önemli bir yer tutan yönetim, liderlik, strateji ve organizasyon konularıyla yeni modellere ilham verecek çalışmaları okurla buluşturmayı da hedefliyoruz.

Askerî geleneklerin oluşturulması, geliştirilmesi ve sürdürülmesi amacıyla özellikle tarihe mal olmuş komutan ve stratejistlerin düşünce ve tecrübelerinin sonraki nesillere aktarılmasına hizmet edecek biyografi ve hatıratlarının yanında tenkit ve kritiklerini yayınlamayı amaçlıyoruz.

Harp tarihinin konuları dışında kalan ancak yazarı veya işlediği konu itibariyle daha çok sosyal tarihin ve edebiyatın alanına giren eserlerin yayınlanmasının da önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Her safhasını akademik bir titizlikle takip edeceğimiz, editörlük çalışmalarına önem vereceğimiz yayınlarımızda Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'nda belirtilen esaslar çerçevesinde hareket edeceğiz.

Faydalı olabilmek niyet ve gayretiyle...

YAYIMA HAZIRLAYANIN NOTU

Kazım Karabekir'in *Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik* adlı serisinin ikinci kitabını, *Cihan Harbi II: Harbe Nasıl Girdik?* başlığıyla okuyucuyla buluşturuyoruz.

Kitap iki kısımdan oluşmaktadır: Birinci kısım müessir kuvvetler yani bu süreçte etken olan faktörler, ikinci kısım da Yazar'ın yani Karargâhı Umumi İstihbarat Şubesi Şefi sıfatıyla o zamanki hatıralarından oluşmaktadır.

Yazar kitabın birinci bölümünde, Cihan Harbi'ne giden süreçte toplumu bu dönemde etkileyen iç ve dış kuvvetleri ayrıntılı olarak ele almaktadır. İç kuvvetler olarak Hükûmet, Meclisi Umumi, Merkezi Umumi, matbaa ve efkârıumumiye sayarken; dış kuvvetler olarak diplomasi, milletler arası cereyanlar, masonlar, casuslar, misyonerler, bankerler, matbuat [basın], ahlak bozan cemiyetler ve ilim müesseseleri olarak yazmaktadır.

Enver Paşa ile İttihat Terakki Cemiyetinin ilk kuruluşundan itibaren beraber olan yazar her dönemde Enver Paşa'nın güvenini kazanmış ve her zaman ona yakın olmuştur. Enver Paşa'nın ilk dönemlerinden Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiyeumumiye Reisi [Genelkurmay Başkanı] görevlerinde bulunduğu döneme kadarki olayları tahlil etmekten geri durmamış ve Enver Paşa'nın çok kısa sürede bu makama geldiğini ve görevinin gerektirdiği olgunluğa sahip olmadığını; bunun da Enver Paşa'nın Almanların etkisinde kalmasına yol açtığını belirtmektedir. Bununla birlikte Enver Paşa'nın üzerindeki bu Alman hâkimiyet ve tahakkümünün kendi isteğiyle değil de ondan önceki hükûmetler tarafından yapılmış antlaşmalardan kaynaklandığını da ifade etmektedir.

Yazar'ın ifadesiyle devlet kontrolü Almanlara bırakılmıştı. Almanlar da bizim bu süreçte her türlü hareketimize yön vermişlerdir. Hatta "Turancılık", "İttihadı İslam" gibi fikirlerin bile Almanların kendi çıkarlarına hizmet etmek için Osmanlı Devleti'ne aşıladıkları düşünceler olduğunu ifade etmektedir:

“İşte bundan dolayı gizli kuvvetler için meydan çok açıktı: Almanlar bu şartlar içinde Osmanlı Hükûmetini istedikleri gibi avuçları içine aldılar ve her sahada kendi menfaatlerinin icaplarına göre işlediler. O kadar ki bunların faaliyet ve tesir sahalarına Turancılık ve İttihadı İslamcılık gibi iki büyük ideal bile girmişti. Vâkıâ Turancı ve İttihadı İslamcı Hükûmet ricali bu davalarında samimi görünüyorlar ve bu idealleri kendilerine mal ediyorlardı. Fakat işin iç yüzüne bakılınca Almanların bu iki idealin gerek uyanmasında ve gerek kuvvetlenmesinde çok müessir [etkili] oldukları anlaşılır.

Alman neşriyatı da İslamcılık ve Turancılık idealleri etrafında çok işliyordu. Almanların bu zeminlerde yazdıkları eserler, makaleler bazı Osmanlı muharrirleri elinde bilmeyerek millîleşti ve işte bu suretle “İslam birliği” ve “Turan birliği” gibi iki büyük dava çok yorgun düşmüş bulunan Anadolu Türkü’nün omuzlarına yüklenmiş oldu. Bu iki ideal Cihan Harbi’ne girişimizde ve hatta harbin sevk ve idaresinde vahim yanlışlıklara sebep olan amillerden olması itibarıyla ayrı ayrı başlıklar altında tetkike değer mevzulardır.”

Kitabın ikinci bölümü, Yazar’ın Cihan Harbi’ne giriş sürecinde karargâhta bizzat yaşadıklarıyla dönemin siyasi olaylarını ele almaktadır. Yazar, bu savaşın arkasındaki ana nedenin Almanların, Osmanlı’yı kendi çıkarları için kullanma arzusu olduğunu savunur. Ruslardan intikam alma düşüncesi gibi kişisel motivasyonlar olsa da, savaşı başlatan “Rus limanlarının bombalanması emrini” kimin verdiğinin bile belirsiz olduğunu, hatta Alman Amiral Souchon’un bu olayın sorumlusu olabileceğini belirtir.

Enver Paşa’nın çevresindeki Alman etkisi, Osmanlı’nın savaşa hızlı bir şekilde sürüklenmesine yol açmıştır. Yazar, bu savaşın sadece Almanların siyasi çıkarlarına hizmet ettiğini, Osmanlı İmparatorluğu’nun ise bu süreçten hiçbir kazanç elde edemediğini vurgular.

Padişah’ın cihat ilan etmesiyle İtilaf Devletleri’nin hâkimiyetindeki Müslümanların ayaklanmasının hedeflendiği, bu yolla düşman devletlerin zor duruma düşürüleceği ve savaş ilanından sonra yapılacak her hamlenin Almanların stratejisine hizmet edeceği de kitapta işlenen diğer önemli noktalar dır.

Osmanlı Devleti’nin Cihan Harbi’ne sürüklenmesinin ardında tamamen Alman etkisi olduğunu belirten Yazar, bu duruma sebep olarak doğrudan Enver Paşa’yı işaret etmez. Ancak Enver Paşa’nın

gençliği, tecrübesizliği ve onun hakkında oluşturulan algının bu süreci nasıl hızlandırdığını şu cümlelerle gözler önüne serer:

“Etrafındaki dalkavuklar; Enver’i esatiri [efsanevi] bir kahraman yapabilmek için bütün maziyi de hayasızca yalanladılar. Ve ‘Enver’in Allah tarafından Türk milletine ihsan edilmiş dahi bir kahraman’ olduğuna halkı, Hükûmeti, Padişah’ı ve hatta Enver’in kendisini de inandırdılar.”

Savaşın başlamasından sadece Enver Paşa’nın değil, ona yetki veren dönemin Hükûmetinin de sorumlu olduğunu belirten yazar, özellikle Sadrazam ve Hariciye Nazırı olması nedeniyle olayların seyrini değiştirebilecek güce sahip olan Sait Halim Paşa’yı da bu sorumluluğa ortak olarak göstermektedir:

“Enver Paşa’nın umumi seferberliğimizle beraber Harbiye Nazırlığını ve Başkumandan Vekilliğini şahsında cem etmiş [toplamak] ve Karargâhı Umumi Erkânıharbiye Reisliğini de Almanlara bırakmıştı. Bu suretle Almanlar Enver Paşa kanalıyla bütün Osmanlı Hükûmetine hâkim olmak yolunu bulmuşlardı.”

Eseri yayıma hazırlarken şu hususlara dikkat ettik: Kitabın orijinaline sadık kalarak sadeleştirme yapmadık. Kitapta sadece günümüz okuru için anlaşılması güç olan kelimelerin anlamlarını köşeli parantez ([ ]), Yazar tarafından verilen açıklamaları ise yay ayrıç ( ) içerisinde gösterdik. Yazar’ın eserde kullandığı dipnotlar Müellif Dipnot (M.D.) şeklinde sayfa altında gösterilmiştir. Kelimelerin günümüzdeki anlamları için Türk Dil Kurumunun dijital sözlüğü (sozluk.gov.tr) ana başvuru kaynağımız oldu. Eserde yer verdiğimiz açıklamaları dipnotta belirttik. Mevcut yazım hatalarını Türk Dil Kurumunun güncel *Yazım Kılavuzu*’nu esas alıp düzelttik.

Eserin basımını gerçekleştiren Harp Sanat Yayınevinin yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Caner Aydın
Sinop, 08.04.2025

BİR HÜLASA [ÖZET]

Üç ciltten ibaret olan bu eserimin *Cihan Harbi'ne Neden Girdik?* başlıklı birinci cildi şöyle hülasa olunabilir:

Çarlık Rusya tarihi baştan sonuna kadar bir Türk-Rus boğuşması şeklinde görülüyor. Çarlığın 1000 yıllık mücadele hedefi İstanbul ve Boğazlardır. Muhtelif [çeşitli] harplerde bu hedefine kavuşamayan Çarlık Rusyası bu gayeyi temin için bir cihan harbi çıkarmayı bile göze almıştır. Cihan Harbi'ni doğuran müteaddit amiller [çeşitli etkenler] arasında bu vaziyet de müessir [etkili] olmuştur.

Osmanlı Hükûmeti de öteden beri kendi mevcudiyetini Rus tasallutundan [saldırısı] kurtarmak için kendi kuvvetiyle uzun müddet çabaladıktan sonra son asırlarda müttefikler aramaya muhtaç bir vaziyette kalmıştı. Meşrutiyet'in ilanından sonra daha çok büyüyen ve yaklaşan bu Rus tehlikesine karşı İttihat ve Terakki Hükûmeti dahi tutacak yardımcı eller aramakla uğraşıp duruyordu. Nihayet Balkan felaketi bu ihtiyacı azami derecede duyurdu. Cihan Harbi ise birçok meseleler arasında Türk-Rus davasını da kökünden halledecekti. İttihat ve Terakki Hükûmeti bu vaziyeti kavramıştı. Millî mevcudiyetimizi yaklaşan tehlikeden korumak için İngiliz ve Fransızlardan umduğu teminatı alamayınca uzatılan Alman ellerine sarılmaya mecbur oldu ve ister istemez Cihan Harbi'ne sürüklendi.

Vaziyetimiz

1913 Balkan Harbi'nde ordularımız perişan olmuş ve taarruz kabiliyetimiz tamamıyla kırılmıştı. En güzide zabitlerimizi, efradımızı ve en kıymetli silahlarımızı, Trakya, Makedonya ve daha ötelerinde gömmüştük. Çok şeyler gibi çok yerler de kaybetmiştik.

Meriç Irmağı artık Avrupa cihetinde bize millî bir hudut çizmişti. Uzun zamanlar millet de ordusu da yaralarını tedaviye muhtaç bir hâle gelmişti. Son bir ümitle Hükûmet Avrupa'nın büyük devletlerinden

iç ıslahat işlerimize yardım teminine uğraşırken orduya da büyük salahiyetlerle [yetkilerle] Almanları getirtmişti.¹

Cihan Harbi başladığı 1914 Ağustos'un 1'inci günü yeni Osmanlı ordusu henüz 8 aylık bir kalkınma devresinde idi. Hâlbuki milletler arası vaziyet bu zayıf orduya çok ağır vazifeler yüklüyordu. Mali ve ekonomik güçlükler karşısında inleyen Türk milleti de bu emekleyen ordusu için yine her fedakârlığa katlanacaktı. Çünkü Cihan Harbi'nin belli başlı davalarından biri de kendi mevcudiyeti etrafında dönüyordu.

Boğazları İtilaf Devletlerine karşı kapatmak, Türk istiklali ve belki de mevcudiyeti için zaruri bir vazife idi. Bu da derhâl seferberlik ilanıya silahlı bitarafılık vaziyete geçmek ve Karadeniz'de Ruslara karşı üstünlük teminiyle mümkündü. Birincisi paraya ikincisi de kuvvetli donanmaya lüzum gösteriyordu. Siyasi vaziyete göre bunlar ancak Almanlarla yapılacak bir anlaşma ile mümkün olabilecekti.

Osmanlı Hükûmeti Almanlarla yaptığı ittifakla bunları temin ediyordu. Ancak muahedename [antlaşma] metnini vukuf ve maharetle [bilgi ve beceriyle] tespit edememiş olduğundan daha ilk günden itibaren büyük tehlikelere düşebilecekti. Şöyle ki:

İttifak muahedenamesinin harbe girmeyi taahhüt eden maddesi şu idi: “Rusya, Avusturya-Macaristan aleyhine fiili tedabiri askeriye [askeri tedbirler] ile müdahale ederek böylece Almanya'nın da harbe duhulünü [girmeye] mecbur kılsa bu husus Türkiye'nin harbe iştiraki için sebep teşkil edecektir.”

Bu taahhüdün imzalandığı 2 Ağustos 1914'te zaten bu vaziyet tamamıyla hasıl olmuş bulunuyordu. Demek Osmanlı Hükûmeti de bile derhâl harbe girmeyi kabul etmişti. Hâlbuki Osmanlı ordusu henüz bu taahhüdü ifa edecek hâlde değildi. Çünkü harp için hazırlığını ikmal etmiş değildi. Muahede metninde: “Bir taarruz vukuunda derhâl ve aksi takdirde seferberliğini ikmal ve tecemmunu [yığınak] hazırladıktan sonra” şeklinde bir kayıt bulunmadığından Almanlar daha ilk günden itibaren muahedenin [antlaşmanın] kayıtsız ve şartsız bu maddesi mucibince [gereğince] harbe girmemizi istemeye başladılar. Hem de yalnız Ruslara karşı değil İngilizlere karşı da (kanalı kapatmak için).

¹ Müellif Dipnot: *Türkiye'de Almanlar* eserimde tafsilat var.

İki Alman kruvazörü İstanbul'a geldikten ve Alman orduları da yıldırım süratiyle Belçika'yı çiğneyerek Fransa'ya yürürlerken bütün müessir [etkili] kuvvetler bizi harbe sokmaya uğraşıyordu.

Bu müessir kuvvetler nelerdi? Ve nasıl işliyorlardı? Sonra nasıl oldu da bunca tazyiklere [baskılara] karşı derhâl harbe girilmedi de ordunun seferberliği ikmal edilinceye ve tecemmuda hazırlanıncaya kadar vakit kazanılabildi.

Bu suallere [sorular] cevap araştırmak çok değerli bir mevzudur. Öyle bir mevzu ki dün için olduğu kadar bugün de yarın da tazeliğini muhafaza edebilecek ve tarihin en düşündürücü derslerinden biri olacaktır.

Bu kitap iki kısımdan ibarettir: Birinci kısım müessir kuvvetler, ikinci kısım da benim yani Karargâhı Umumi [Genelkurmay] İstihbarat Şubesi Şefi sıfatıyla o zamanki hatıralarımdır.

BİRİNCİ KISIM

MÜESSİR [ETKİLİ] KUVVETLER NELERDİ?

NASIL İŞLİYORLARDI?

Milletlerin içtimai [toplumsal] hayatına müessir olan tabii ve muhiti [çevresel] ve içtimai amillerden [etkenlerden] mevzuumuzu alakadar edenler şu iki türlü kuvvettir:

- a. Milletın kendi bünyesindeki iç kuvvetleri.
- b. Başka milletlerden gelen dış kuvvetler.

Bu kuvvetlerin cemiyet [toplum] hayatı üzerinde yapabileceği tesirlerin derecesi umumi [genel] şartlardan başka cemiyetlerin bilgi ve seciye [karakter] itibariyle buldukları seviyeye de tabidir. Bilgi ve seciye itibariyle ilerlemiş milletler kendi iç kuvvetlerini millî menfaatlerine uygun bir şekilde kullanmasını bilirler. Dış kuvvetlerin zararlı tesirlerinden korunmanın yolunu da bulurlar.

İşte her milletin bünyesine mütemadi [sürekli] tesir eden iç ve dış kuvvetler şunlardır:

a. İç Kuvvetler:

1. Hükümet
2. Meclisi Umumi
3. Merkez Umumi (Hükümet Fırkasının)
4. Matbuat [Matbaa]
5. Efkârıumumiye

b. Dış Kuvvetler

1. Diploması
2. Milletler arası cereyanlar

3. Masonlar
4. Casuslar
5. Misyonerler
6. Bankerler
7. Matbuat
8. Ahlak bozan cemiyetler
9. İlim müesseseleri

A. İÇ KUVVETLER

1. HÜKÛMET KUVVETİ

Balkan Harbi faciasına, büyük kabine denilen ve memleketin en yüksek adamları zannedilen siyasi ve askerî şahsiyetlerden mürekkep olan kabinenin siyasi ve askerî dirayetsizliği sebep olmuştu. Bu kabine İttihat ve Terakki Fırkasına muhalif bir zümreye dayanmakta idi.

İşte bunun içindir ki İttihat ve Terakki küçük bir hükûmet darbesiyle tekrar iktidar mevkiine geçivermiştir. İttihat ve Terakki Hükûmeti Edirne'nin istirdadıyla [geri alınma] Balkan felaketini azıcık olsun hafifletmiş olduğundan efkârıumumiyede ve ordu nazarında eski nüfuz ve itibarını tekrar kazanmak yolunu tutmuştu. Bilhassa Harbiye Nezaretine gelir gelmez Enver Paşa'nın ordudaki yıpranmış unsurları tekaüde [emekliye] sevk ederek orduya yeni bir kudret ve heyecan verebilecek zinde bir kumanda heyeti vücuda getirmesi İttihat ve Terakki Hükûmetine büyük bir kuvvet ve kudret vermişti.

Fakat kabineyi teşkil eden şahsiyetler mütecanis [homojen] değildiler. Bunun için bütün kudret İttihat ve Terakki Cemiyetinin tanınmış üç siması olan Talat Bey'le Enver ve Cemal Paşaların elinde toplandı.

Talat Bey, İstibdat Devri'nde Selanik'te cemiyetin teşkilindeki rolü ve kendisine mahsus sempatisi ve Dâhiliye Nazırlığında bulunması dolayısıyla Merkezi Umumiye hâkim bir vaziyette idi. Bunun için fırkacılık bakımından kuvvetli görünüyordu. Fakat Talat Bey bir devlet adamı için lazım gelen birçok vasıflardan mahrumdu. Tahsili ve görgüsü zayıftı. Bir yabancı dile hâkim değildi. Bu hâlini kendi de takdir ettiği için Enver Paşa'nın bu husustaki üstünlüğünü anlıyor ve onun tesirinde kalmaktan kendini alamıyordu.

Enver Paşa, bir taraftan Harbiye Nazırı ve Erkânıharbiyeumumiye Reisi sıfatıyla orduya hâkim bulunuyordu. Türk erkânıharbiyesini kendi yakın arkadaşlarından teşkil etmişti. Bu şahsiyetler ordunun de yüksek itimadını [güvenini] kazanmış erkânıharplerdi. Diğer taraftan da Alman Islahat Heyeti de kendisine ayrıca bir kudret kaynağı olmuştu. Bu vaziyet daha hazar vaktinde bile Enver Paşa'ya en büyük bir kudret ve nüfuzu vermişti.

Cemal Paşa ise Talat ve Enver'e nispetle kudretsizdi. Onun büyük gururu ve keyfi hareketleri kendisini cemiyete de silâh ve meslek arkadaşlarına da az sevdirmişti. Hatta Balkan Harbi'ni müteakip Harbiye Nazırlığı için Cemal ile Enver'den birinin getirilmesi mevzubahis olduğu zaman Cemal'e kimse taraftar olmamıştı.²

Bu üç zat seciye ve bilgi itibariyle birbirinden farklı idiler. Ancak İttihat ve Terakkinin karanlık günlerinde tanışmış, milletin ve vatanın selameti için tehlikelere atılmış enerji sahibi insanlardı. Son hükûmet darbesinde dahi hareket birliği dolayısıyla eski rabıta ve meziyetlerini teyit etmiş bulunuyorlardı. İşte bu amiller kabine içerisinde nispi bir "üçler birliğini" teşkile sebep olmuştu.

Kabinenin ikinci unsuru yine İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları idi. Bunlar üçlerden ayrılmaz derecede onlara samimi ve sadık idiler: Şeyhülislam Hayri, Maarif Nazırı Şükrü, Adliye Nazırı İbrahim, ilk zamanlarda Mebusan Meclisi Reisi iken harp esnasında hariciye nazırlığına getirilen Halil Beyler de üçlerin enerjisinden ayrılmayacak derecede bir varlığa sahip insanlardı.

Kabinede bu iki unsurdan başka iki tip şahsiyet daha vardı. Birincisi Sadrazam ve Hariciye Nazırı bulunan Said Halim Paşa idi. Bu zat gerek memleketi tanıma ve gerek siyasi ve idari tecrübe bakımından sadrazamlık için hazırlanmış değildi.³ İttihadi İslamı kendisine ideal edinmiş görünüyordu. Bu ideal benimsemesinin muhtelif amilleri arasında Mısır hükümdarlık hanedanına mensup bulunması da müessir [etkili] olsa gerektir.

Kabinede Turancılık mefkûresini [idealini] güden nazırlar da Sadrazamlarının bu idealinin az çok tesiri altında kalıyorlardı. Bilhassa git gide araya başka amillerin de karışması bu nazırları da İttihadi İslam idealine doğru çekti.

İkinci tipe giren Nafia Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa, Maliye Nazırı Cavit Bey, Ticaret ve Ziraat Nazırı Süleyman Elbistani, Posta ve Telgraf

² Müellif Dipnot: *Türkiye'de Almanlar* eserimde bu bahiste görülür.

³ M.D.: Said Halim Paşa, siyaset ve idare sahasında dolgun bir maziye sahip olmakla beraber düşünebilen, muayyen fikirlere sahip olan bir şahsiyet olduğunu in-
tişar etmiş [yayımlanmış] bazı yazılarından anlıyoruz. Bu nokta üzerinde harp ka-
binesinin isticvabı [sorgulama] bahsinde ayrıca duracağız.

Nazırı Oskan Efendilerdi. Bunlar her suretle kabinede iğreti idiler. Bunlar siyasi temayülleri itibariyle diğer nazırlarla kaynaşamazlardı. Nitekim Osmanlı Devleti harbe girince kabineden ayrıldılar ve Osmanlı Hükûmeti de bu suretle harp başlangıcında bir tasfiye görmüş oldu. Kabinenin uğradığı bu tasfiye geri kalan nazırların ve bilhassa Üçlerin nüfuzunu büsbütün arttırmış oluyordu. Ancak bunların, harp hâlinin de takviye ettiği, bu geniş kudreti layığı veçhile kullanabilecekleri ve mesuliyetlerinin şumulünü [kapsamını] hakkıyla kavrayabilecekleri çok şüpheli idi. Çünkü hiçbiri üzerlerine aldıkları çetin iş ve yüce dava için hazırlanmış değillerdi. İşte bundan dolayı gizli kuvvetler için meydan çok açıldı: Almanlar bu şartlar içinde Osmanlı Hükûmetini istedikleri gibi avuçları içine aldılar ve her sahada kendi menfaatlerinin icaplarına göre işlediler. O kadar ki bunların faaliyet ve tesir sahalarına Turancılık ve İttihadi İslamcılık gibi iki büyük ideal bile girmişti. Vâkıâ Turancı ve İttihadi İslamcı Hükûmet ricali bu davalarında samimi görünüyorlar ve bu idealleri kendilerine mal ediyorlardı. Fakat işin iç yüzüne bakılınca Almanların bu iki idealin gerek uyanmasında ve gerek kuvvetlenmesinde çok müessir oldukları anlaşılır. Vaziyet bu türlü tesirlere gayet müsaitti. Çünkü Alınanlara çok güvenen ve onların tesiri altında kalmaya müstait olan Enver Paşa; umumi seferberliğimizle beraber Harbiye Nazırlığını ve Başkumandan Vekilliğini şahsında cem etmiş ve Karargâhı Umumi Erkâniharbiye Reisliğini de Almanlara bırakmıştı. Bu suretle Almanlar, Enver Paşa kanalıyla bütün Osmanlı Hükûmetine hâkim olmak yolunu bulmuşlardı. Şu hâlde bu kadar nazik ve mesuliyetli bir mevkie düşen Enver'in yetişme tarzı ve o zamanki ruhî hâleti üzerinde durmalıyız!

Enver Paşa bir erkâniharp zabiti [kurmay subay] idi. 1319'da (1903) mektepten çıktıktan sonra Manastır'a tayin olunmuştu. Orada piyade, süvari ve topçu sınıflarında staj (bölük kumandanlığı) yapmıştı. Makedonya ihtilal komiteleriyle askerimizin yaptığı müsademelerde [çarpişma] kendisi de vazifeler almış ve cesaretiyle, faaliyetiyle temayüz etmiştir. Kolağalığından binbaşılığa terfi de müsademelerdeki yararlığı neticesidir.

Ben erkâniharp [kurmay] yüzbaşılığıyla 1321 (1905) yılı nihayetinde mektepten çıkarak Manastır'a tayin olunmuşum. Enver'i de orada tanıdım: Birlikte askerî sahada çalıştık, müsademelerde bulunduk ve

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Manastır teşkilatını birlikte kurduk. Meşrutiyet'in ilanından sonra Berlin Ateşemiliterliğine nakil olunan Enver Bey'le 31 Mart Hadisesi üzerine İstanbul'a yürüyen Hareket Ordusunda aynı fırkada da bulunduk. Ben Edirne'den gelen mürettep fırkanın erkânıharbi idim Enver Bey'e de bu fırkada bir kol kumandanlığı verilmişti. Berlin Ateşemiliteri iken Trablusgarp'ın İtalyanlar tarafından işgali üzerine oradaki müdafaa kuvvetlerinin başına geçmişti. Balkan Harbi mütarekesinde İttihat ve Terakkinin tertip ettiği hükûmet darbesinde Babıali baskınında başrolü almıştı. Edirne'yi kurtarmak için yapılan muvaffakiyetsiz Şarköy ihraç hareketinde Kolordu Erkânıharbiye Reisi idi. Bulgarların Sırp ve Yunanlılarla harbe tutuştukları sırada Edirne'nin istirdadı [geri almak] için yapılan askerî yürüyüşte dahi aynı vazifeyi ifa etmişti.

İşte nihayet otuz üç yaşlarında kaymakamlıktan livalığa terfi edilerek Harbiye Nazırlığını getirilen Enver Paşa'nın o zamana kadar geçirdiği askerî ve siyasi safhalar kısaca bundan ibarettir. Harbiye Nazırı olduktan iki üç ay sonra damatlıkla Padişah ailesine intisabı [katılması] da siyasi hayatında kayda değer bir hadisedir.

Enver Paşa'nın psikolojik hususiyetleri inceden inceye tahlile layık bir mevzudur. Kendisiyle ilk tanıştığım ve arkadaşlık ettiğim genç zabıtlık devrinde bile içinde yüksek siyasi ve askerî ihtiraslar taşıdığını sezdirebilecek bazı sözlerine muhatap olmuşum. (Bundan Karargâhı Umumi kısmında bahsettim.) Harbiye Nazırı olunca bu ihtiraslar geniş bir inkişaf [gelişim] zemini bulmuş oldu. İttihat ve Terakkiye intisap ederken [girerken] birlikte verdiğimiz söze rağmen (Damat-ı Hazret Şehriyari) olmaktan çekinmedi onun hanedanla tesis ettiği bu rabıtayı [bağı] istikbale [geleceğe] ait emelleri için basamak yapmak istediğini kuvvetle tahmin ettirebilir.

2. MECLİSİ UMUMİ

(MEBUSAN VE AYAN MECLİSLERİ)

Meşrutiyet büyük ümitlerle ilan edilmişti. Memlekette şahsi iradelerin tahakkümü [zorbalıklar] yerine milleti temsil edenlerin hâkim olması ve kanunun her şeyden üstün tutulması istenmişti. Meşrutiyet'in ilanından altı yıl sonra ve Cihan Harbi'nin başladığı bir sırada bu istekle vaka arasındaki geniş boşluğu anlamak için şu vesikaları okuyalım:

Seferberliğimizin ilanı günü Mebusan Meclisinde Dâhiliye Nazırı Talat Bey kürsüye çıkarak şu iradeyi okuyor:

“Avusturya-Macaristan ile Sırbistan arasında ahiren tahadüs eden [çıkan] harp bir şekli umumi almış olmasına ve zaten meclise mevdu kavanin-i mühimmenin [önemli yasalar] hemen kâffesi [hepsi] tetkik ve ikmal edilmiş bulunmasına nazaran Kanunesasi mucibince [gereğince] önümüzdeki Teşrinisani [Kasım] iptidasında [başta] bilâdâvet [davetsiz] içtima [toplantı] etmek üzere Meclisi Umuminin bu devre-i fevkaladesinin bugünden itibaren tatilini irade ederim.”

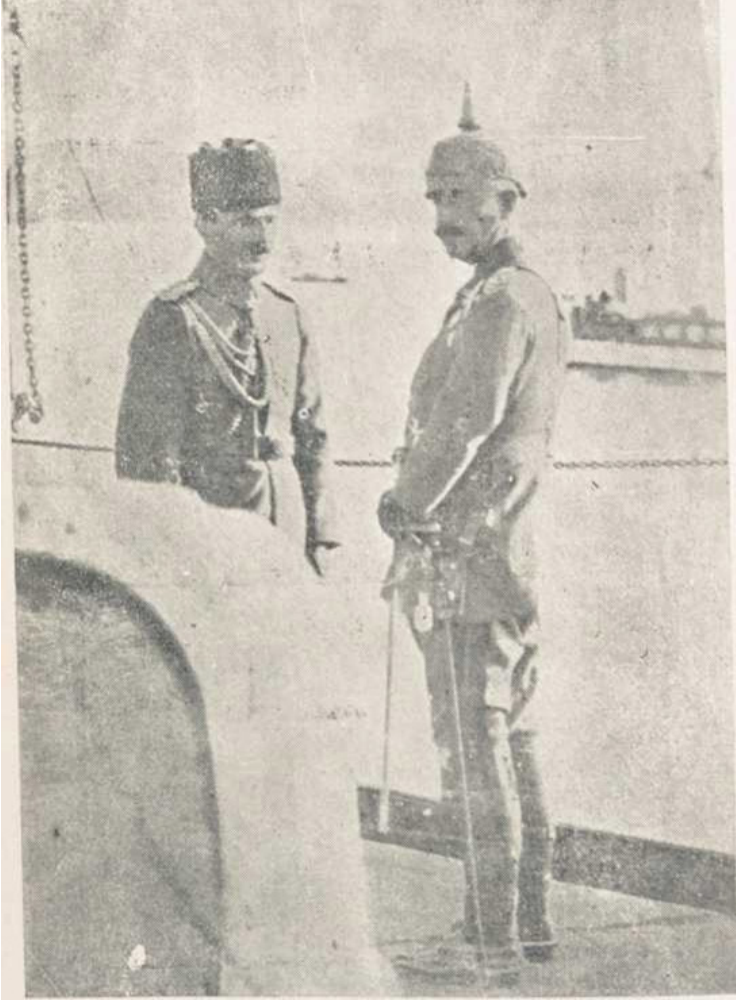
15 Ramazan sene 332 20 Temmuz sene 330

İşbu irade-i seniye'nin icrasına heyeti vükelâ memurdur.

Mehmed Reşad

Enver Paşa
Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı

**Enver Paşa
Alman İmparatoru'nun Karşısında**

Mebusan Meclisi Reisi Halil Bey de kürsüye çıkarak şu nutku okuyor:

“Muazzez [saygılı] refiklerim [kardeşlerim].

İntihabata [seçim] mübaşeret [başlamak] için irade-i Padişahi şeref-tealluk ettiği zaman hariçte ve dâhilde epeyce endişeler tevellüt etmişti. Bunlardan biri Meclisi Mebusan gelecek, yine ihtirasata [hırsla] cereyan verilecek ve memleketin sükûtu yeniden ihlal edilecek endişesi idi. İntihabat icra edildi. Meclisi Âliniz toplandı. Hamd olsun bütün bu endişelerin

gayri varit olduğunu muntazaman ve sükûn ile hamiyet ile vuku bulan müzakeratı ile tekzip etti. İki buçuk aya takarrüp [yaklaşık] eden zamanı içtimamızda bütçe müzakeresi itmam edildiği gibi birçok kavanin-i mühimmennin [önemli yasaların] müzakeratı [görüşülmesi] da hitama [sona] erdirildi. Encümenlerde bihakkın [gereği gibi] vazifelerini ifa ettiler. Bu kavanin [kanunlar] arasında birçoklarının müzakeresi hitam buldu. Binaenaleyh memleket Meclisi Mebusanın hamiyetle gayretle ve zamanın icap ettiği sükûn ile vazifesini hitama erdirdiğinden dolayı emin ve memnun olabilir ve biz de huzuru vicdan ile gelecek Teşrinisani'de içtima etmek üzere ayrılabiliriz. Sırbistan ve Avusturya-Macaristan Devletleri arasında ilan edilen harp bütün Avrupada azim tesirat [tesirler] husule [meydana] getirdi. Dün Avrupa hazır ol vaziyetinde iken bugünkü mesmuata [duyumlara] göre Almanya ve Rusya'da hâli harbe geçti. Bu ahvali umumiye içinde bütün Osmanlılar büyük bir vazife karşısında bulunuyorlar. Taç ve tahtı saltanatın etrafında müttehiden [birlikte] ve müttefikten [birleşilen] ve bir kütlei mühibe hâlinde bizim kavmimize mahsus olan tevekkül ile fakat ihtiyat ile tedbir ile her vatandaş fedakârlıkla mütevekkilane [tevekkül ile] vatanın muhafazasında birleşmek lazım geliyor (şiddetli alkışlar). Meclisi Mebusanın müttehiden [birlik] ve intizam ile hareket suretiyle millete gösterdiği büyük numunenin umumiyetle tesiratını iktitaf [toplamak] edeceğimizi ümit ediyorum ve cümledenizi selamle uğurluyorum efendim (alkışlar)”

Osmanlı Meşrutiyet tarihi için pek acı olan bu sahneyi şu teklif takip etmişti: Beşerî gayeler takip eden ve Osmanlılara karşı hayırhahlık [iyilik isteme] gösteren Sosyalist Lideri Jores'in Fransada katli dolayısıyla Fransa Hükûmetine taziyet beyan olunması.

Zaptı sabıkın kıraat ve kabulü de dâhil olduğu hâlde bu işleri çıkarmak için meclise 10 dakikalık zaman kâfi gelmişti. Öğleden sonra 4:20 de açılan Mebusan Meclisi 4:30 da kapanmış bulunuyordu.

Meclisi Ayan da saat 3'te Maliye Nazırı Cavit Bey'in aynı iradeyi okumasıyla kapanmıştı.

Mecliste okunan iradede ve Reis Halil Bey'in buna karşı söylediği nutukta Hükûmetle Meclisin birbirlerine ve her ikisinin millete karşı ne vaziyette bulduklarını gösteren, meşrutiyet davasının ne kadar sönük ve mühmel [ilgisiz bırakılmış] kaldığını anlatan ifadeler vardır.

İradenin baş tarafındaki satırlarla tatilin sebepleri gösterilmek istenmiş. Fakat bu sebepler pek zayıf, ifade edilmiş tarzları da müphem [belli olmayan], Meclise karşı ihmalkârane ve mütehakkimane [zorbalıkla]. Bu satırları okuyan insanın zihninde birçok sualler belirebilir. Hele bu insan mebus olursa o suallerin daha derinleşmesi ve daha çetinleşmesi lazım gelir. Şu hâlde mebuslar daha ilk satırlarında bile dikkatlerini çekmesi lazım gelen böyle mühim bir vesikanın okunması karşısında nasıl olup da susmuş kalmışlar. Meclis Reisi'nin nutkunda “Bizde huzuru vicdanı ile gelecek Teşrinisani’de içtima etmek üzere ayrılabiliriz.” demesi büsbütün karanlık. Huzuru vicdanı kendisi ve namlarına nutuk söylediği mebuslar için nasıl ve hangi bilgilerle temin edebilmiş?

Mebusların nutukta da gösterilen tatil sebepleri hakkında vicdanlarını ve millete karşı mesuliyet duygularını tatmin edecek bilgileri varsa bunları niçin hiç olmazsa hâl ve mevkiin müsaadesi nispetinde ortaya koymamışlar ve milleti tenvir etmemişlerdi. Dünyayı sarmaya başlayan büyük harp faciası karşısında Meclis Reisi'nin nutkundaki:

“Taç ve taht saltanatın etrafında müttehiden [birlik] ve müttefikân [el birliğiyle] ve bir kitle-i mühibe hâlinde bizim kavmimize mahsus olan tevekkül ile fakat ihtiyat ile tedbir ile her vatandaş fedakârlıkla mütevekkilane vatanın muhafazasında birleşmek lazım geliyor. (Şiddetli alkışlar)” sözü ne ifade eder? Meşrutiyet’le bu söz ne dereceye kadar telif olunabilir? Mebuslar bu garip sözü ve daha evvelkileri nasıl olmuş da şiddetle alkışlamışlar?

Hükûmet, umumi harbin başladığını anlatıyor. Meclis Reisi de bunu nutkunda tekrarlıyor, mebusların vicdan huzuru acaba harbe gireceğimizden mi yoksa girmeyeceğimizden mi ileri gelmiş? Yoksa bu huzur hiçbir şey bilmezlikten ileri gelmiş bir kaygısızlık huzuru mudur? Şu hâlde buna vicdan huzuru denebilir mi? Hâlbuki bu iradenin okunduğu tarihte Hükûmet Almanlarla bir ittifak muahedesi [antlaşma] akdetmiş [imzalamış] bulunuyordu. Bu muahedenin ikinci maddesine göre de hemen harbe girmemiz lazım geliyordu. Hatta aynı günde umumi seferberliğimizde ilan olunmuştu. Milletimizi temsil mevkiinde bulunan zatların bunlardan haberleri ya vardı veya yoktu. Her iki şıkka göre de sükûtları; faziletsiz, vicdan huzurundan çok uzak bir hâldir.

Mebusların millete karşı deruhte ettikleri [üstlendikleri] vazifeyi böyle çok nazik bir zamanda yapmamış veya yapamamış olmaları üzerinde ısrar olunması lazım gelen bir meseledir. Mebuslar milletten kuvvet alan, millete dayanan ve güvenen birer şahsiyet değiller midir? Bu sual karşımıza şu iki ihtimali çıkarır:

1. Mebuslar Hükûmete karşı payansız [sonsuz] bir itimatla meşbu [dolu] idiler. Onların vatanseverliklerine ve her yaptıklarının doğruluğuna emin idiler. Onun için sustular.

2. Mebuslar intihap [seçilme] ediliş tarzlarını bildikleri için millete güvenecek yerde Hükûmete ram oluyorlar da sükûtları bundandır.

Bu ihtimallerin ikisi de teessüf olunur ki kendi aleyhlerindedir.

Zira ikisi de mebuslarımızın peşinen ve kaydı şartsız reylerini [oy] Hükûmete vermiş olmaları demektir ki bu asla Meşrutiyet mefhumuna uymaz. Vâkıâ Kanunuesasi, hükümdara harp ve sulh ilanı salâhiyetini [yetki] veriyordu. Fakat bu cihanı sarmak istidadında olan büyük bir harp tehlikesi karşısında Hükûmetin tatil kararını alkışlarla kabul etmelerini hiçbir zaman haklı ve mazur göstermez.

Tatilde gösterilen ikinci sebep de hakikatten çok uzaktır. Tatil iradesinde “zaten meclise mevdu kavanini mühimmenin hemen kâffesi tetkik ve ikmal edilmiş bulunması”, Meclis Reisi'nin nutkunda ise aynı mevzu etrafında “... Bu kavanin arasında birçoklarının müzakeresi hitam buldu.” deniyor. Bu iki ifade arasındaki ince fark şüphesiz dikkatimizi çeker. Fakat hadise her iki ifadeyi de acıklı surette tekzip edecek mahiyettedir. Çünkü tatil iradesinin tarihini taşıyan seferberliğe, moratoryuma⁴ müteallik [ilişkin] kanunu muvakkatlarda [geçici] neşrolunmuştur. Demek ki Hükûmet, Hükümdar'a Meclisin tatili iradesiyle birlikte bu muvakkat kanunları da imza ettirmiş. Hükûmetin, Meclisi ne kadar zavallı bir mevkiye düşürdüğü bununla bir kat daha ortaya çıkmış oluyor. Kanunuesasinin 36'ncı maddesi şöyledir:

“Meclisi Umumi münakid olmadığı [toplanmadığı] zamanlarda devleti bir muhataradan [tehlikeden] veyahut emniyeti umumiyeyi halelden vi-

⁴ XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu için savaşların ve ekonomik güçlüklerin yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde gelir kaynakları da azalan Devlet ilk kez 1854'te Kırım Savaşı nedeniyle dış borçlanmaya gitmiş, ancak bunları ödeyemez hâle gem lince 1876 yılında moratoryum ilan etmiştir.

kaye [korumak] için bir zarureti mübrime [zorlayıcı] zuhur ettiği ve bu bapta varına lüzum görülecek kanunun müzakeresi için meclisin celp ve cemine vakit müsait olmadığı hâlde Kanunuesasi ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyeti Vükelâ tarafından verilen kararlar Heyeti Mebusanın içtimaiyle verilecek karara kadar ba-irade-i seniye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetindedir.”

Demek ki Hükümet bu maddenin muvakkat kanun hüküm ve kuvvetinde kararlar neşri için koyduğu ağır şartları aramaya hiç de lüzum görmemiş. Muvakkat kanunların Padişah’a tatil iradesiyle birlikte imzalatılmış olmasına göre bu kanunların sonundaki:

“Meclisi Umuminin içtimainde kanuniyeti teklif olunmak üzere işbu kanunu muvakkat layihasının tasdik ve kavanini devlete ilavesini irade ederim.” kaydı da pek gülünç düşmüştür. Çünkü o sırada Meclis henüz içtima [toplantı] hâlinde idi. Anlaşılan Hükümet tatil iradesi imzalanır imzalanmaz Meclis filen kapandı saymaktan çekinmemiştir. Belki de tatil iradesi mecliste okunmadan evvel muvakkat kanunları neşretmekte bile beis görmemiştir.

***

Bütün bu hadiseler bize Meclisin ne kadar silik bir vaziyette bulunduğunu anlatıyor, o, âdeta kendiliğinden millet işlerinde müessir bir kuvvet olmaktan çıkmıştı. Ayan ve Mebusan Heyetleri tatil kararı karşısındaki kayıtsız sükûtları ve alkışlarıyla ancak kendi teşrii kuvvet ve salahiyetleriyle hal olunacak büyük millet işlerini Hükümete bırakmış oluyordu. Bu suretle Hükümet içinde bilhassa seferberlik ilanıyla beraber en çok sivrilen Enver Paşa hukuken değilse bile filen diktatörlük kudreti ihraz etmiş bulunuyordu. Enver Paşa’nın bu kudreti şaşırmadan kullanabileceği ise çok şüpheli idi. Çünkü o, yukarıda söylediğim ve Karargâhı Umumi bahsinde daha ziyade açacağım veçhile [şekilde] bulunduğu makamın istediği olgunluğa henüz ermemişti ve bu yüzden de Almanların tesiri altında idi.

Meclisin bu vaziyeti kavramamış olması da tasavvur edilemez [düşünülemez]. Şu hâlde Meclisi tatil iradesini alkışlayacak yerde bu irade etrafında münakaşalar açmalı ve hatta bu münakaşalar sonunda icap ederse içtimaa devam için temenni ve teşebbüste bulunmalı idi. Bu Padişah’ın salahiyetine karşı bir mukavemet [direniş] teşkil etse bile

vatanseverliğe yakışan bir hareket olurdu. Çünkü vaziyet çok nazikti. Hükûmet Meclisi zorla dağıtırsa söz millete düşerdi. Acaba muhterem mebuslar arkalarındaki millete güvenemiyorlar mı idi? Eğer böyle ise kendilerini milletin intihap [seçim] ettiğinden şüpheleri vardı demek olur.

Şu hâlde böyle kökünden şüpheli bir ise niçin girmişler? Reislerinin nutkunda “ihtirasata [arzu, istek] meydan vermeyen Meclisi Âli” diye tavsif ettiği Meclisi Mebusanda mebus sıfatıyla refah içinde yaşamak, tehlikeli zamanlarda da kendilerini o mevkiye getirenlerin tahakkümü [baskısı] altında sinerek susmak ve mevkilerinin temin ettiği şahsi menfaatlere sınıksız sarılmak için mi? O zamanki mebuslarımızı bu kadar küçülmüş görmek istemeyiz. Fakat sivrilmiş ve tahakküme meyletmiş birtakım tecrübesiz şahsiyetlerin şaşkınlıklarına ve taşkınlıklarına meydan vermemek için doğrudan doğruya hâkimiyet kaynağı olan millete dayandıklarına ve güvendiklerine delalet eden sözlerini ve hareketlerini de bilmiyoruz. Yalnız harp aleyhimize neticelendikten sonra harp yıllarının -gözleri önünde cereyan eden- hesabını sormaya kalkıştıklarını biliyoruz. Fakat kim kimden hesap soruyordu? Nazırları isticvap [sorgulamak] edenler kendilerinin de millete cevap vermek mecburiyetinde olduklarını düşünmüyorlar mıdır? Düşünüyordıysa niçin hiç olmazsa hatıralar neşretmek suretiyle kendilerini düşen ahlaki vazifeyi olsun neden yapmadılar?

Milletin hâkimiyetini benimseyen milletlerde harp tehlikesi baş gösterince Hükûmet, Meclisi kapamaya cesaret edemez. Meclis de kapama teşebbüsünü bir hüner sayarak alkışlamaz; verilecek kararın yüksek mesuliyetini kendi omuzlarına yüklenmekten çekinmez, bu kararı vermeyi şeref sayar.

3. MERKEZİ UMUMİ

Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti müessir kuvvetlerden biri olarak Osmanlı Devleti'nin mukadderatında [kaderine] rol oynamaya başlamış ve Meclisi Mebusanda siyasi bir fırka hâlinde görülmüştü. Balkan Harbi'nde İttihat ve Terakkiye muhalif partiler ve şahsiyetler tamamıyla halkın gözünden düştüğü gibi bazıları da ortadan kalkmış bulunduğundan artık bu harpten sonra devletin mukadderatında amil [etkin] olan parti yalnız İttihat ve Terakki idi. Tabii bu kuvvette kendi Merkez Umumisiyle ve dolayısıyla devlet işlerine müessir kuvvetlerden biri oluyordu.

Cihan Harbi başladığı sırada Merkezi Umumi azaları şunlardı:

Kâtibi umumi: Mithat Şükrü Bey

Azalar: Ziya Gökalp Bey; Bahaddin Şakir Bey, Doktor; Atıf Bey, Çanakkale Mebusu, doktor; Hilmi Bey, Ardahan, zabıt; Rıza Bey, Trabzon, zabıt; Küçük Talat Bey, zabıt; Atıf Bey, Çanakkale Mebusu, zabıt.

Bu 9 zattan 4 zabitten başka üç doktor da askerlikten yetmişmiş olduklarından Merkez Umumide askerî bir karargâh ruhu vardı.

Doktor Nazım Bey daha İstibdat Devri'nde Avrupadan Selanik'e gelmiş ve İzmir'de Cemiyetin bir şubesini teşkil etmek vazifesini üzerine almış bir fedai olduğu gibi Mülazım Atıf Bey de Meşrutiyet'in ilanında en büyük rolü oynamış bir fedaiydi.⁵ Sultan Hamit'in en güvendiği bir kuvvet olan Şemsi Paşa'yı Manastır'da vurmıştu. Bu iki zat filen fedakârlıklarını ve enerjilerini gösterdikleri gibi Merkezdeki diğer zabitlerde cesur insanlardı.

İki sivilden Ziya Gökalp düşünceli tavırlarıyla ve yazılarıyla, Mithat Şükrü Bey de intizam ve sempatisiyle bilhassa Cemiyetin lideri Talat Bey'in itimadını kazanmış munis [uysal] zatlar.

Merkezi Umuminin en cazibeli azası Bahaddin Şakir Bey'di. Meşrutiyet'in ilanından sonra Paris'e gelmişti. Öteden beri komitacılıkla işgali [uğraşması] ve bu hayattan da ruhen pek büyük bir haz duyması dolayısıyla diğerlerinden pek aşırı olarak her şeye karışmayı,

⁵ M.D.: Atıf Bey Manastır'da Cemiyete benim delaletimle girmişti. *İttihat ve Terakki* eserimde tafsilat vardır.

mevkiinden ve takatinden büyük işlerle uğraşmayı pek severdi. “Pek sıkı bir inzibata bu milletin ihtiyacı vardır.” diyerek Meşrutiyet’ten sonra İttihat ve Terakkiyi yeni bir Abdülhamit rejimine sürükleyenlerden biri oldu. Edirne Muhasarası’nda beraber de bulunmuştuk. Hilal-i Ahmer’in [Kızılay] bir seyyar hastanesiyle Cenup [güney] Cephesi’nde, istasyon civarında bir kışlaya yerleşmişti. Muharebelerden sıvışmak yolunu bulan birkaç vazife kaçkını zabiti Cemiyetin fedaisi diye etrafına toplayarak palavralara başladı. Yaralı zabitlerden Cemiyete mensup olanlarla olmayanlara farklı muameleler gösterdi. Bu hâlleriyle zabitler arasında ikilik cereyanı açtı. Ne askerliğe ve ne de propagandaya aklı ermediğinden iş yapıyorum sanarak gülünç haberler ortaya atıyordu. Mesela:

“Seyyar ordumuz Edirne’yi muhasara eden Bulgar ordusunu tamamıyla kuşattı. Kale ile seyyar ordumuz arasında kalan Bulgarların teslim olmaksızın başka çareleri kalmadı!”

İşin daha garip ciheti de herkesi buna inandırmak için şu cümleyi de bir teyit kuvveti olarak propagandasına ekledi:

“İnanmayan vatan hainidir!”

Ben Edirne Kalesi’nin ihtiyatını teşkil eden ve her hafta huruçlarla Kale’ye yaklaşan düşman kuvvetlerini tart [savma] ve rahatsız etmek suretiyle faal vazife gören Onuncu Fırka Erkânıharbi idim. Zabitlerimizin şikâyetleri ve başka sebeplerin de inzimamıyla [eklenme] ve kendi arzusuyla görüştüğüm zaman Bahaddin Şakir Bey’in münasebetsizlikleri arasında bu bir propaganda meselesine de dikkatini çektim. Vukuu imkânsız olan hadiseler uydurarak veya mahiyeti derhâl anlaşılacak olan birtakım yalanlar tertip ederek propaganda yapılamayacağını, bu vazifenin pek nazik bir erkânıharbiye işi olduğunu söyledim.

“İkimiz de komitacıyız! Anlaşırız!” diyerek başparmaklarını yeleşinin kol boşluğuna takmak suretiyle ceketinin sol iç tarafından sarkan kamasını gösterir bir jest yaptı. Ben de kendisine cevap olarak dedim: “Ben askerim ve erkânıharbim [kurmay]. Meşrutiyet’in ilanı için çalışmakla bir askerinin komitacı telakkisi [düşünce] doğru değildir. Benim komitacılarla yapacak bir işim de yoktur!”

Doktor Bahaddin Şakir Bey bundan muğber olarak [küsmek] bana garez [kin] bağladı ve sonraları benimle hayli uğraştı.

Bu hatıramı kısaca kaydedişimin sebebi Cihan Harbi başlayınca Bahaddin Şakir Bey'in Kafkas Cephesi'ne koşup giderek orada yine komitacılık zihniyetiyle ne gibi fenalıklar yaptığını göstermek içindir. Şöyle ki:

1. Oradaki kumanda makamını, bir an evvel harbe girmeye taraftar olmadıklarından dolayı korkaklıkla itham [suçlama] ederek aleyhlerinde yazdı ve bazı değerli kumandanların tekaüt edilmelerine sebep bile oldu.

2. Talat Bey'e ve hatta Enver Paşa'ya bile bir an evvel harbe girerek fırsattan istifade edilmesini yazdı ve "Hâlâ duruyoruz, bırakın şu Kafkasya'yı işgal ediverelim!" diyecek kadar da ileri gitti.

3. Van, Erzurum ve Trabzon Valilerini ve oradaki Cemiyet merkezlerini de aynı mealde yazılarla Enver Paşa'yı bir an evvel harekete geçmeye teşvik etti.

4. Vakitsiz ve acemice çetelerle Ardahan'a doğru yapılan akınlar ve oradaki Türklerin ayaklandırılması neticesi halkın mahvı perişan olmalarına sebep olanlardan biri oldu.

Hülasa Enver Paşa'yı bir an evvel harbe sürüklemek için ve değerli bazı kumandanları iş başından attırmak için yaptığı fenalıklar İttihat Terakki Cemiyeti hesabına da kayda değer tarihi hadiseler sayılır. Çünkü böyle komiteci ruhlu bir adamı milletin mukadderatında büyük rol oynayacak bir teşekkülün dimağına [beyin] sokmak ve ona bu suretle büyük bir kuvvet ve kudret vermek ve her arzusunu yapabilecek bir saha açmakla İttihadı Terakki Cemiyeti ve onu içlerine alan Merkezi Umumi büyük mesuliyetleri yüklendiğini takdir etmeli idi.

***

Görülüyor ki Merkezi Umumi mütecanis [homojen] unsurlardan mürekkep değildi [oluşmuyordu]. Azadan bir kısmı Meşrutiyet'ten evvelki fedailerdendi. Diğer kısmı ise Talat ve Enver'in nüfuzlarına ram idiler [bağlıydılar].

Cihan Harbi'nden önce, Merkezi Umumi, daha ziyade Talat Bey'in hükmü altında idi. Mason localarıyla de bütün memlekete nüfuzunu teşmile [yaymaya] çalışan Dâhiliye Nazırı ve Cemiyetin Lideri Talat Bey hükümet faslında dahi söylediğim veçhile sıcakkanlı olduğu kadar da atılgan bir zattı. Fakat bir sahada ihtisas sahibi değildi. Tahsil ve görgüsü

de mahduttu [sınırlı]. Bunun için 1326'dan [1910] beri Ziya Gökalp'ın Turancılık mefkûresinin [fikrinin] meftunu [tutkunu] idi.

Ziya Gökalp, Merkezi Umumide her gün Turancılık mefkûresini işliyordu. Bu suretle Merkezi Umumi Turan mefkûresinin tahakkuku [gerçekleşmesi] için fırsat gözlemeye başlamıştı.

İşte bunun için seferberliğin ilan ve Millet Meclisinin de tatil edildiği gün Merkezi Umumide Enver ve Talat'ın arzu ve muvafakatleriyle bir içtima [toplantı] yaparak ordularımızın düşman memleketlerindeki hareketlerini kolaylaştırmak için teşkilata başlamaya karar verdiler. Bu teşkilatın adına da “Teşkilatı Mahsusa” dediler. Asıl rol “Turan yolu” olan Kafkas Cephesi'nde oynanacaktı. Diğer cephelerdeki faaliyet ikinci derece şahsiyetlerle bu harekete perde olacaktı.

İşte Bahaddin Şakir Bey'in Kafkas Cephesi'ne koşması bu başrolü alarak ateşli Turan mefkûresinin öncülük şerefini almak içindi. Oradan Enver Paşa'yı harbe teşvik edecek ve icap ederse emrivakiyle onu harbe girmeye mecbur edecekti!

Merkezi Umumi bu suretle cephelerde faaliyete girerek Osmanlı Devleti'ni harbe sürüklemekte daha müessir bir rol alıyordu. Çünkü onlarca “Turan İmparatorluğu” kurmak için vakti mevut [söz verilmiş zaman] gelmişti. Bu fırsatı kaçırmak bir cinayetti!

Merkezi Umuminin İstanbul'da kalan kısmı da cephedeki faal arkadaşlarından geri kalmadılar ve etrafa heyetler gezdirerek harbe taraftar görünmeyen kumandan ve erkânıharbiyelerini Enver Paşa'ya kadar şikâyete başladılar. Matbuat Müdürü vasıtasıyla da harbe bir an evvel girmek hususunda müessir oldular. Bu hususları ve Merkezi Umuminin fikirlerine tercüman olan azasından Ziya Gökalp'ın yazılarını matbuat ve Karargâhı Umumi faslında göreceğiz.

İş o hâle geldi ki harp başladığı hâlde üç aydır hâlâ harbe girmekte teenni [temkinli] gösteren Enver Paşa'nın kahramanlığından Merkezi Umumi şüpheye düştü ve Enver'i teenni [ağır hareket] ile harekete sevk ettiğimizden dolayı karargâhı umumi erkânıharbiyesi de dirayetsizlikle ittiham olunarak [suçlanmak], harbe girdikten sonra Enver Paşa'nın etrafında daha dirayetli kafalar bulundurmak üzere bizler uzaklaştırılarak yeni bir erkânıharbiye tesisine kadar da ileri gidildi!

4. MATBUATIMIZ, NEŞRİYATIMIZ

Meşrutiyet'in ilanıyla beraber evvelce içinde boğulduğu riya ve yalan girdaplarından kurtularak, artık ciddi ve hakiki bir çehre ile vatan ve milletin menfaatlerine hizmet etmesi ve fikir cereyanlarına yol açması lazım gelen matbuat ve neşriyatımız yazık ki bu yola giremedi. Gerçi Balkan Harbi felaketinden sonra matbuat âleminde bir uyanıklık görünür gibi oldu; fakat yabancı kaynaklardan gelen ve matbuatımıza sinsi sinsi sokulmak yollarını bulan zararlı fikirler bu uyanıklık hareketinin mukavemetine uğramadı. Kitap ve mecmua şeklindeki neşriyatımızda da bir ağırlık ve basiret görülmüyordu.

Meşrutiyet'in ilanından sonra ahvale ve matbuat ve neşriyatımıza bir göz atarak bu hakikati görebiliriz. Şöyle ki:

1908 Temmuz 23'te (1324 Temmuz 10) Meşrutiyet'i ilana muvaffak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti hürriyet [serbestlik], müsavat [eşitlik], uhuvvet [kardeşlik] ve adalet prensipleriyle Osmanlı birliğini tutabileceği zannında idi. Fakat karşılaştığı ilk fikir "ademi merkezîyet" oldu. Bu fikir Rum, Sırp, Bulgar ve saire gibi Osmanlı camiasına girmiş bulunan unsurların kendi mukadderatına hâkim olması davasını ileri sürmelerini kolaylaştıracak bir çığırdı. Bunun da neticesi bunların, daha evvelce müstakil devlet hâlinde ayrılmış bulunan ırkdaşlarına iltihaka [katılma] müncer olacaktı [sonuçlanacaktı]. Araplar, Arnavutlar, Ermeniler gibi arkalarında millî devletleri olmayan unsurların da güvendikleri büyük devletlerin yardımıyla bir devlet teşkiline veya o büyük devletlerin himayelerine geçmelerine yol açıyordu.

Talat Bey (Paşa)
Dâhiliye Nazırı, sonra Sadrazam

Cemal Paşa
Bahriye Nazırı ve IV. Ordu K.

İttihat ve Terakki prensiplerine karşı başlıca cephe teşkil eden bu ademi merkezîyet fikrine türlü türlü iç ve dış cereyanları ve şahsi ihtiraslarda karıştı. Meşrutîyet'in koruyucusu olarak kalması lazım

gelen İttihat ve Terakki Cemiyetinin siyasi parti hâlinde⁶ ortaya çıkması dolayısıyla etrafına toplanan belli bellisiz birtakım yeni unsurların ihtirasları ve liderlerin de tecrübesizlikleri ve beceriksizlikleri neticesi matbuatımızda ve neşriyatımızda bir kör dövüşü ve şahsiyet kavgası başladı. Bu suretle daha bir yaşını dolduramayan Meşrutiyet'in müthiş bir irtica karşısında kalmasına matbuatımız en birinci amil oldu.

Bu irtica hareketi askerî hareketle tenkil olundu [bastırıldı]. Fakat Osmanlı camiası denilen unsurların ayrılık fikirleri sarsılmadı hatta büsbütün açığa vurdu. Cemiyete ilk zamanlarda girmiş olan Arap ve Arnavut zabıtları [subay] bile fikirlerini artık saklamıyorlardı. Bunun için İttihat ve Terakkinin gizli teşkilatının esasını teşkil eden Türkler de kendilerine yeni mefkûre aramak mecburiyetinde kalmışlardı. Ben de bu arada yakın gördüğüm bir yıkım karşısında Türklüğü korumak ihtiyacını tekrar duymuştum.⁷ Bulduğum ideal şu oldu: **Anadolu Türk Milliyetçiliği...**

Bu formülden şunu anlatmak istiyordum: Avrupa'da Trakya, Asya'da da Anadolu millî hudutlarımızın içi biz Türklerin vatanıdır. Bu hudutların dışında kalan unsurların bizden ayrılmalarını intaç edecek [sonuç verecek] büyük hadiselerle karşılaşacağımız zamanlar pek uzak değildir. Bunun için şimdiden millî servetimizi ve millî kudretimizi mahrem olarak mahirane bir tarzda bu Türk hududunun içine yerleştirmek ve onun hudutlarını müdafaa için her şeyi düşünmek zamanı gelmiştir.

Fikrimi mahrem [gizli] olarak Enver ve Talat Beylere de açmıştım. O aralık askerî inşaatın her tarafta milyonlarca lira sarfıyla yapılması hakkındaki sakat bir kararı da önlemek için Şurayı Askeriyeye kendi idealime uygun bazı mütalaalarda arz etmiştim. Bu mütalaalarım takdirle karşılaşmış ise de bazı engellere uğrayarak tatbik olunmamış ve Balkan Harbi faciası bu suretle Türk milletine ayrıca nice yüzbinlerce altın zarar kaydettirmiştir.

⁶ M.D.: Siyasi parti hâline girmemesi için ileri sürdüğüm fikrim bilhassa Talat Bey tarafından Meşrutiyet'in ilanı akabinde olduğu gibi 31 Mart irticainin tenkilinden sonra da katiyen kabul olunmadı. *İttihat ve Terakki Cemiyeti* eserimde tafsilat vardır.

⁷ M.D.: İttihat ve Terakki Cemiyeti henüz teşekkül etmeden evvel Manastır'da ben bu ihtiyacı ilk olarak duymuştum. *İttihat ve Terakki* eserimde tafsilat vardır.